

Bartosz Drzewiecki

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Digitalizacja i udostępnianie zdigitalizowanych materiałów archiwalnych w polskich archiwach państwowych – ewolucja polityki i przepisów prawa

Streszczenie

Polskie archiwa państwowe są, z zasady, instytucjami konserwatywnymi, sceptycznie nastawionymi do nowych trendów i nowinek technologicznych. Wziąwszy pod uwagę charakter, unikatowość przechowywanego zasobu oraz tradycyjny, powiązany z nauką, model użytkownika, taka postawa wydawała się uzasadniona. Do dziś jednak podstawowym, na co dzień udostępnianym, rodzajem kopii najcenniejszych materiałów archiwalnych jest mikrofilm, co w znaczący sposób zawęża krąg użytkowników. Polityka archiwów w zakresie digitalizacji archiwaliów zmieniła się jednak kilka lat temu, na skutek odgórnych zaleceń. Opracowana przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych Strategia archiwów państwowych na lata 2010–2020 wymogła na omawianych instytucjach otwarcie się na potrzeby informacyjne obywateli, odejście od modelu instytucji *stricte* naukowej, hermetycznej i archaicznej, a jedną z dróg ku tej przemianie ma być udostępnianie zasobu online. Wytyczne te przewidują stały, coroczny przyrost skanów, ale również wskazują charakter (proweniencję) digitalizowanych w pierwszej kolejności zespołów archiwalnych, wychodząc w ten sposób naprzeciw najliczniejszym grupom użytkowników.

Słowa kluczowe: archiwa państwowe, państwowy zasób archiwalny, strategia rozwoju, digitalizacja archiwaliów

Digitalizacja zasobu polskich archiwów państwowych ma już swoją kilkunastoletnią historię, na przestrzeni lat zmieniały się jednak nie tylko jej standardy i zakres, ale – przede wszystkim – cele. Natomiast udostępnianie na dużą skalę efektów owych działań rozpoczęło się całkiem niedawno, najwyżej kilka lat temu.

Pierwsze, skromne próby udostępniania online państwowego zasobu archiwalnego związane były przede wszystkim z pojawieniem się bibliotek cyfrowych, np. w Archiwum Państwowym w Poznaniu podjęto decyzję o zdigitalizowaniu w 2006 r. zespołu Akt Braci Czeskich (bardzo cennego, wpisanego na listę światowego programu UNESCO „Pamięć Świata”) z zasobu tej instytucji i udostępnieniu go w całości online, na stronie Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej (AP Poznań 2006). Dziś ówczesne działania poznańskiego archiwum mogą wydawać się oczywiste i błahe, może zbyt pośpieszne, z pewnością niedoskonałe: zdecydowano się zeskanować mikrofilm (co do dziś niestety pozostaje najczęstszą praktyką archiwów), ale przede wszystkim nawiązanie współpracy z biblioteką cyfrową

poskutkowało – oczywiście dopiero na etapie udostępniania, nie digitalizowania – zastosowaniem standardów odpowiednich dla cyfrowego odwzorowania druku, ale nie dokumentów rękopiśmiennych. Sam format DjVu jest przecież z założenia narzędziem niezwykle ograniczającym rozmiar pliku kosztem jego jakości. Niewątpliwy walor formatu, jakim jest możliwość przeszukiwania, nie ma dla archiwaliów rękopiśmiennych kompletnie żadnego znaczenia i zastosowania. Dodatkowo, w związku ze zmianą firmy posiadającej prawa do patentu, od 2009 r. pojawiają się coraz to nowe problemy z obsługą formatu. Dlatego dziś archiwiści zastanawiają się czy kooperacja z bibliotekami cyfrowymi nie była błędem. Zresztą niektórzy specjaliści od funkcjonowania bibliotek cyfrowych przyznają z kolei, że błędem było postawienie na format DjVu. Warto dodać, że ówczesne Archiwum Państwowe w Krakowie (dziś Archiwum Narodowe w Krakowie) podjęło współpracę z Małopolską Biblioteką Cyfrową i w 2009 r. zamieściło w niej skany kilku najcenniejszych ksiąg rady miasta oraz sądów szlacheckich okresu staropolskiego. Obecnie uznaje się, że digitalizację należy powtórzyć – według nowszych standardów – na potrzeby portalu *Szukaj w archiwach* (Krawczuk 2015). Podkreślić też należy, że – pomimo opisanego tu okresu kooperacji polskich archiwów i bibliotek w zakresie udostępniania online – jednoczesne omawianie, zestawianie ze sobą procesu digitalizacji i udostępniania online w tych dwu typach instytucji (co często się czyni) jest dużym nadużyciem, ponieważ nie uwzględnia ich specyfiki oraz charakteru zasobów, np. ograniczeń prawnych. Zarówno dla bibliotek, jak i archiwów dużym problemem jest dbałość o respektowanie przepisów Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Polska 1994). W archiwach jednak dodatkowym ograniczeniem jest np. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Polska 1997).

Dziś Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych (dalej: NDAP) słusznie chwali się dziesiątkami milionów skanów materiałów archiwalnych przybywających w zawrotnym tempie (w artykule nie uwzględniono digitalizacji materiałów audiowizualnych i fonograficznych, czyli procesu zmieniania ich postaci analogowej na cyfrową – temat ten zasługuje na odrębne opracowanie).

Tabela 1. Liczba „cyfrowych kopii dokumentów archiwalnych” stworzonych w polskich archiwach państwowych w latach 2012–2015

Rok	Liczba skanów (w milionach)
2012	11
2013	14,4
2014	16,5
2015	11,3
razem:	53,2

Źródło: <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytownikow/digitalizacja/digitalizacja-zasobu-archiwow-państwowych> [dostęp: 19.05.2016]. Dostępne wówczas były zarówno stara, jak i nowa wersja strony internetowej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Zestawienie stanowi kompilację danych udostępnionych na obu stronach

Oczywiście liczba skanów nie jest równoznaczna z ilością archiwaliów udostępnionych online. Ale na samej tylko stronie szukajwarchiwach.pl – która nie jest jedyną, prezentującą zdigitalizowany państwowy zasób archiwalny – liczba cyfrowych odwzorowań w lipcu 2016 r. osiągnęła 20 mln (NDAP 2016).

Zestawienie tych dwu cezur, lat 2006 i 2016, było tu celowe, bo uwidacznia przepaść. Oczywiście jest, że w tym okresie nastąpił ogromny rozwój technologiczny. Polega on nie tylko na wdrażaniu nowych technologii, ale przede wszystkim na ich powszechnej dostępności. To z kolei odgrywa kluczową rolę w rozwoju tzw. społeczeństwa informacyjnego. Te dwa czynniki wpływają na każdy obszar życia człowieka, nie mogły więc nie wpłynąć na funkcjonowanie polskich instytucji, w tym i archiwów państwowych.

Gdy w 2006 r. Archiwum Państwowe w Poznaniu udostępniło online Akta Braci Czeskich ówczesne archiwa państwowe były instytucjami zupełnie innymi od tych dzisiejszych. Tradycyjny (dziś już może stereotypowy) model archiwum w Polsce to instytucja niezwykle konserwatywna, staroświecka, czasem nawet mająca opinię zamkniętej na użytkownika, w jednym z dokumentów NDAP z 2010 r. nazwana wręcz „archaiczną” (NDAP 2010: 4). Nie było (nie ma) w tym nic dziwnego, dlatego, że:

1. Tradycyjny model archiwum to urząd oraz instytucja *stricte* naukowa. Pamiętajmy, że dopiero w ostatnich latach mamy do czynienia z boorem badań genealogicznych i innych prywatnych poszukiwań. Jaskrawą ilustracją tego, jak długo zasady rodem z poprzedniego ustroju funkcjonowały w polskich archiwach państwowych była konieczność udowodnienia przez użytkownika swoich kompetencji oraz wykazywania afiliacji. Według zarządzenia nr 4 NDAP z 2000 r. miało to następować w uzasadnionych przypadkach i w odniesieniu do szczególnie cennych materiałów – w praktyce niektóre archiwa wymagały przedłożenia tzw. skierowań od wszystkich niesamodzielnych pracowników naukowych (nawet tuż przed habilitacją) i to niezależnie od wartości historycznej zamawianych archiwaliów; zapis ten funkcjonował do 2013 r. (NDAP 2000; 2013).
2. Należy pamiętać, że jedną z głównych funkcji archiwów jest zabezpieczenie jednego ze składników narodowego dziedzictwa, a jego elementy są zawsze jednorodne, niepowtarzalne. Inaczej niż w np. w muzeach, użytkownik ma tu bezpośredni, dosłownie namacalny, kontakt z obiektem bezcennym, niemożliwym do odtworzenia, dlatego też – w odróżnieniu do muzealnika czy bibliotekarza, nastawionych na pokazywanie, udostępnianie – archiwista był i jest nastawiony na chronienie.
3. Archiwa zawsze były i nadal niestety są instytucjami niedofinansowanymi. Do niedawna większość z nich dysponowała co najwyżej aparatami fotograficznymi i zwykłymi biurowymi skanerami – powolnymi i pozwalającymi na skanowanie jedynie archiwaliów do formatu A4. Dodatkowo w interesujących nas instytucjach da się zauważyć braki kadrowe – zbyt małą ilość etatów. Pracownicy są tak obciążeni wykonywaniem codziennych statutowych obowiązków, że o jakiegokolwiek planowej digitalizacji trudno było myśleć.
4. Przypomnieć należy również o dość restrykcyjnej – do niedawna – polityce archiwów państwowych w zakresie umożliwiania użytkownikom samodzielnego kopiowania materiałów archiwalnych. Do 2011 r. wykonywanie fotografii akt

własnym sprzętem było właściwie zakazane – można było, za opłatą, zamówić kopie wykonane przez pracowników archiwum. Zarządzenie nr 4 (NDAP 2000) dostarcza wiele przykładów konserwatywnego, zamkniętego podejścia archiwów do użytkownika. Długie funkcjonowanie tego normatywu sprawiło, że polskie archiwa państwowe – przynajmniej teoretycznie – stały się instytucjami mniej przyjaznymi niż ich odpowiedniki nawet w Europie Wschodniej. Polscy historycy z zazdrością patrzyli na możliwości ich kolegów po fachu z Wilna czy Lwowa. Oczywiście niezwykle ważne było indywidualne podejście dyrektorów i szeregowych pracowników polskich archiwów do użytkowników oraz sposób interpretacji przepisów zawartych w omawianym zarządzeniu. Dopiero Zarządzenie NDAP z dnia 22 grudnia 2011 r. (NDAP 2011b) wprowadziło możliwość samodzielnego, nieodpłatnego robienia zdjęć, co było prawdziwą rewolucją i zaskoczeniem dla całego środowiska użytkowników. Wprowadzono jednak ograniczenie: można było sfotografować najwyżej 75% jednostki archiwalnej. Zastrzeżenie to było o tyle absurdalne, że jednostką może być księga czy pozycja (z których rzeczywiście mogą nas interesować tylko niektóre strony), ale też jeden dokument lub jedna fotografia. Trudno sobie wyobrazić użytkownika, który fotografuje 75% dokumentu, a z reszty robi notatki, a także archiwistę, który czuwa nad zachowaniem tych proporcji, dlatego zapis ten nie był stosowany w praktyce i w 2013 r. przestał funkcjonować. Przykład ten pokazuje jednak, jak bardzo archiwa państwowe bały się niekontrolowanego „drugiego życia” materiałów archiwalnych, np. w sieci, a przede wszystkim jak bardzo dbają o respektowanie swojego prawa do dysponowania archiwaliami i ich wizerunkiem. Wydaje się, że te czynniki mogły hamować proces udostępniania materiałów archiwalnych w Internecie, jednak należy przypomnieć, że w 2006 r. Archiwum Państwowe w Poznaniu udostępniło online cały zespół archiwalny Akt Braci Czeskich.

Tych kilka wymienionych przeze mnie cech archiwów państwowych sprzed dziesięciolecia wyraźnie ilustruje, że aby doszło do masowej digitalizacji zasobu i udostępniania go online nie wystarczył postęp technologiczny. Konieczna była zmiana myślenia, odejście od konserwatywnych zasad wypracowanych w zamierzonej przeszłości, oraz otwarcie się archiwów na użytkowników. Archiwa zawsze będą potrzebne, ich byt nie jest zagrożony. Pytanie tylko, jak bardzo będą potrzebne i ilu osobom. Jest bowiem różnica między trwaniem a aktywną obecnością w świadomości społecznej.

Opisane na początku działania archiwum poznańskiego nie były pierwszymi, ani jedynymi podejmowanymi w owym czasie próbami digitalizacji narodowego zasobu archiwalnego, choć były one najbardziej spektakularne, bo – co najważniejsze i wyjątkowe – podjęte w celu natychmiastowego udostępnienia online a nie tylko w tzw. celach zabezpieczających. Na dużą skalę skanowano już wcześniej w Archiwum Dokumentacji Mechanicznej (dalej: ADM) fotografie, głównie na potrzeby indywidualnego udostępniania. W latach 2005–2006 pierwsze duże projekty digitalizacyjne podjęto w archiwach w Lublinie, Suwałkach czy Katowicach. W ADM rozpoczęto planową digitalizację zabezpieczającą, a w Archiwum Głównym Akt Dawnych skanowano mikrofilmy Metryki Koronnej (MKiDN 2009: 11–13). Właśnie

zabezpieczenie przed utratą składników narodowego dziedzictwa, zachowanie choć cyfrowych odwzorowań najbardziej zniszczonych materiałów archiwalnych było głównym celem digitalizacji zasobu archiwów państwowych w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku. Decyzja NDAP z dnia 30 grudnia 2005 r. w sprawie standardów sporządzania cyfrowych kopii materiałów archiwalnych w całości odnosiła się tylko do kopii wzorcowych, nieprzeznaczonych do udostępniania, pozwalających na „jak najwierniejsze odtworzenie oryginału w razie potrzeby” (NDAP 2005b). Wyposażenie niektórych archiwów w specjalistyczne skanery odbyło się m.in. w ramach Wieloletniego Programu Rządowego „Kwaśny Papier” zakończony 31 grudnia 2008 r. (NDAP 2008) – wciąż chodziło więc przede wszystkim o ratowanie, nie udostępnianie.

W 2006 roku w archiwach przechowywano 500 000 plików z kopiami cyfrowymi, zajmującymi 5 TB. Według danych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dwa lata później plików było już ok. 4 600 000 a ich łączny rozmiar przekraczał 36 TB (MKiDN 2009: 11–13).

Rozwój procesu digitalizacji państwowego zasobu archiwalnego odbywał się oczywiście w wielu instytucjach. Najciekawsze były jednak zmiany, jakie w omawianym okresie zaszły we wspomnianym już Archiwum Państwowym w Poznaniu – zdecydowano się tam na przekształcenie pracowni reprografii (czyli głównie mikrofilmowania) w pracownię digitalizacji. Zabieg taki tłumaczy się dość pragmatycznie. Na początku XXI wieku obserwowano ogromny wzrost liczby użytkowników i udostępnień oryginałów akt w pracowni naukowej. To pozytywne przecież zjawisko doprowadziło do sytuacji, w której – cytując – „obserwacja codziennej pracy oddziały udostępniania oraz bezpośrednie rozmowy z użytkownikami zmuszają do sformułowania wniosku, iż oczekiwania w zakresie ilości udostępnianych akt, ze strony środowiska naukowego i genealogicznego są o wiele wyższe niż archiwum jest w stanie zapewnić” (Krystek b.d.).

Rozwiązanie tego problemu widziano w digitalizacji i udostępnianiu online. W latach 2006–2007 AP w Poznaniu, dzięki środkom zewnętrznym, zakupiło dwa nowoczesne, specjalistyczne skanery i zorganizowało pilotażową pracownię digitalizacji. Pilotażową, bo stworzoną w porozumieniu z NDAP, planującą utworzenie Narodowego Archiwum Cyfrowego. AP w Poznaniu było laboratorium, w którym przeprowadzano eksperyment w przededniu przemianowania ADM w NAC, co nastąpiło 8 marca 2008 r. (MKiDN 2008).

Nic dziwnego, że w 2009 r. pisano w „Gazecie Wyborczej”, że AP w Poznaniu „jest krajowym liderem w dziedzinie digitalizacji zbiorów archiwalnych. Już dziś udostępnia w internecie ponad 4 tysiące tomów” (Bojarski 2009). Fakt udostępniania online należy tutaj podkreślić.

Oczywiście niezwykle istotne dla omawianego zagadnienia było powstanie NAC. Dawny ADM został przekształcony w instytucję, do której zadań statutowych należy nie tylko digitalizacja zasobu własnego, ale i innych archiwów państwowych oraz budowanie systemów i infrastruktury IT służącej gromadzeniu i udostępnianiu pomocy archiwalnych i samych archiwaliów w sieci. To właśnie NAC prowadzi Centralne Repozytorium Cyfrowe dla wszystkich archiwów państwowych w kraju

oraz portal szukajwarchiwach.pl (NDAP 2015a; Dudek, Kowalska (red.) 2010: 10–12; NAC b.d.).

Działania AP w Poznaniu i kilku innych archiwów terenowych, powstanie NAC, byłyby tylko jednostkowymi przypadkami, gdyby nie działania odgórne np. dyrektywy Komisji Europejskiej (MKiDN 2009: 8–11), przyłączenie się polskich archiwów do inicjatyw międzynarodowych (takich jak Europejski Portal Archiwalny), czy programy ministerialne. Warto zaznaczyć, że w jednym z raportów wykonanych na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2009 r. zapisano:

Istotnym elementem programu digitalizacji w Polsce powinna być zmiana podejścia do gromadzenia, zabezpieczania, a szczególnie udostępniania cyfrowych narodowych obiektów kultury, edukacji i nauki. Obiekty te mogą być udostępniane bez ograniczeń czasowych, terytorialnych czy ilościowych pod warunkiem, że ulegną zmianie przepisy prawa i zachowania zwyczajowe, co spowoduje zmniejszenie liczby barier, jakie występują dziś w wymianie informacji (MKiDN 2009: 6).

Autorzy tych słów bez wątpienia dostrzegali archaiczną politykę polskich instytucji kultury i zdawali sobie sprawę z tego, że sama zmiana przepisów, niepowiązana harmonijnie z otwarciem tych instytucji na użytkownika – również na udostępnienie niebezpośrednie – utrudni proces tworzenia społeczeństwa informacyjnego i zahamuje dostosowywanie się państwa polskiego do standardów zachodnioeuropejskich. W Polsce zaczęto dostrzegać nie tylko możliwość, ale konieczność udostępniania zdigitalizowanych materiałów archiwalnych online. Zauważono, że skanowanie zabezpieczające to za mało, że głównym celem digitalizacji (nie tylko archiwaliów) powinno być zapewnienie „powszechnego dostępu do dorobku historycznego i cywilizacyjnego Polski, zapobiegającego wykluczeniu kulturowemu społeczeństwa, zapewniającego właściwe miejsce dorobku polskiej kultury i sztuki w systemie upowszechniania kultury światowej” (MKiDN 2009: 35).

Wydaje się też, że w archiwach państwowych dostrzeżono również w końcu konieczność działań promocyjnych, świadomej polityki PR, dostrzeżono konieczność otwarcia na użytkownika (nie tylko użytkownika – naukowca, ale i użytkownika – każdego obywatela) i uczynienia z nich instytucji przyjaznych. Kluczowe były tu zmiany na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, kadencje dwóch kolejnych dyrektorów – Sławomira Radonia (2006–2011) i Władysława Stępniaaka (2011–2016) charakteryzowały się odejściem od „konserwatywnej” polityki ich poprzedniczek.

Szczególną uwagę należy w tym miejscu poświęcić *Strategii archiwów państwowych na lata 2010–2020* podpisanej przez naczelnego dyrektora S. Radonia dnia 23 grudnia 2010 r. Czytamy w niej, że jej realizacja ma służyć zaspokajaniu potrzeb informacyjnych państwa i społeczeństwa, że archiwa mają być nowoczesne i przyjazne wobec użytkownika, otwarte na potrzeby obywateli, a głównymi działaniami służącymi realizacji postawionych sobie celów ma być – obok poprawienia infrastruktury archiwów – zwiększenie dostępności zasobu archiwalnego online (NDAP 2010: 1–2).

Pierwszym (z kilku) strategicznym celem wymienionym w dokumencie jest zaspokajanie informacyjnych potrzeb społeczeństwa. W uzasadnieniu czytamy

znamienne słowa: „Dzięki technice skanowania i elektronicznego udostępniania cyfrowych obrazów materiałów archiwalnych możemy w stosunkowo krótkim czasie doprowadzić do zmiany wizerunku archiwów państwowych, z instytucji «archaicznych» w nowoczesne jednostki”. Co ważne naczelny dyrektor w *Strategii...*, ale i we wcześniejszych wytycznych, wskazał, że przynajmniej 50% digitalizowanych materiałów archiwalnych powinno stanowić akta stanu cywilnego, z uwagi na ich popularność (NDAP 2010: 3–4). Koresponduje to z przytoczonymi wcześniej słowami Henryka Krystka o nadmiernym obciążeniu pracowni naukowych w archiwach. To bardzo ważne, że w Polsce zdecydowano się – w odróżnieniu np. od Słowacji – nie kłaść nacisku na cymelia, najstarsze dokumenty, które przecież i tak są znane specjalistom a przeciętny użytkownik nie jest w stanie ich przeczytać i zrozumieć, a udostępnić materiały młodsze i mniej efektowne, ale za to najczęściej wykorzystywane. Nie bez znaczenia były tu więc również względy konserwatorskie. Odciążenie działów udostępniania to tylko jedna z wielu korzyści. Henryk Niestrój z NAC zauważył, że udostępnianie online pozwala zaoszczędzić czas w obliczu chronicznego braku rąk do pracy. Przygotowanie tradycyjnej wystawy w archiwum wymaga znacznych nakładów czasu a krąg odbiorców jest bardzo ograniczony. Stworzenie galerii na portalu społecznościowym zajmuje nie więcej niż 2–3 godziny, a umożliwia dotarcie do kilkudziesięciu tysięcy użytkowników na całym świecie, kilka razy w tygodniu. Tradycyjne wystawy czy publikacje to – zdaniem Niestroja – działania już raczej efektowne a nie efektywne. Warto wspomnieć, że ten sam autor rozwija, ale i ostatecznie obala pogląd Krystka o digitalizacji jako sposobowi na ograniczenie udostępniania bezpośredniego. Zauważa on, że „wraz z uruchomieniem online materiałów archiwalnych następuje chwilowe zmniejszenie liczby użytkowników korzystających z materiałów w pracowni naukowej archiwum, a następnie stopniowe zwiększenia zarówno udostępniania bezpośredniego jak i pośredniego”, czyli zleceń wykonywania kwerend (Niestrój 2016: 31). Ciekawa to zależność, pokazująca, że digitalizacja i udostępnianie online to najlepsze działanie PR-owe.

Wracając do *Strategii...*, miernikiem realizacji pierwszego celu operacyjnego (udostępnianie zasobu archiwalnego online) jest skumulowana liczba skanów przygotowanych do udostępnienia, natomiast trzeciego celu (przygotowanie archiwaliów do udostępnienia online) – liczba skanów wykonanych rocznie. Na lata 2010–2015 zakładano wzrost liczby wykonywanych skanów na poziomie 5% rocznie (NDAP 2010: 5–7). Efekt to – głównie za sprawą działalności NAC – przyrost łącznej liczby plików z kilku do pięćdziesięciu kilku milionów.

Niestety są i złe strony „galopującej” digitalizacji i pogoni za uzyskaniem wskaźników wyznaczanych przez NDAP. Zapomina się bowiem o tym, że bez należytego opracowania, udostępnienia online ewidencji materiałów archiwalnych, zaopatrzenia ich skanów w metadane, cyfrowe odwzorowania giną wśród milionów innych i są właściwie bezużyteczne (Niestrój 2016: 35).

Faktem jest jednak, że archiwa państwowe w ostatnich kilku latach diametralnie zmieniły politykę – udostępnianie postawiono tu jako cel nadrzędny wobec innych. Oczywiście wcale nie oznacza to, że nastąpiło odejście od misji zabezpieczania – ono odbywa się przecież równoległe i mimochodem również nabrało tempa. Dwa kolejne zarządzenia NDAP w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego – z dnia

22 czerwca 2011 r. (zastąpiło wspomnianą Decyzję nr 25 NDAP z dnia 30 grudnia 2005) oraz z dnia 31 sierpnia 2015 r. – wśród celów digitalizacji wymieniają ochronę materiałów archiwalnych przed zniszczeniem, zabezpieczenie ich treści na wypadek zniszczenia, a także:

- popularyzację zasobu archiwalnego i archiwów oraz wspieranie edukacyjnych, informacyjnych i promocyjnych funkcji archiwów,
- zapewnienie powszechnego dostępu do materiałów archiwalnych w rozległych sieciach teleinformatycznych (NDAP 2011a, §2; NDAP 2015b, §3).

Warto wspomnieć, że od lat 70. XX w. działał przy NDAP zespół naukowy „Informatyka i archiwa” (Krystek 2004; NDAP 2005a). Przez informatyzację archiwów państwowych rozumiano wówczas przede wszystkim rozwój pomocy archiwalnych (środków ewidencyjnych). W 2012 r., w związku z opisaną przeze mnie ewolucją podejścia do digitalizacji, powołano nowy organ – Radę ds. informatyzacji i digitalizacji (NDAP 2012). W tym wypadku zadania związane z digitalizacją zasobu archiwów państwowych stały się pierwszoplanowe.

Dziś nie ma żadnego archiwum państwowego, które nie brałoby udziału w ogromnym przedsięwzięciu digitalizacji państwowego zasobu archiwalnego (NDAP 2016). Z *Programu Kultura+* skorzystały AAN, NAC, AN w Krakowie, AP w Gdańsku, Katowicach, Koszalinie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu i Przemysłu; z *Programu digitalizacji materiałów archiwalnych z zasobu archiwów polskich i zagranicznych* opracowanego przez NDAP 26 archiwów państwowych; z unijnego programu *Źródła genealogiczne mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego* skorzystały AP w Bydgoszczy i Toruniu; jeszcze inne źródła finansowania znalazły AP w Lublinie i Łodzi. Co ważne, działania te skoordynowano (choć nie całkowicie), poszukano środków zewnętrznych. Już dziś można obwieścić ich sukces – każdego dnia z serwisu szukajwarchiwach.pl korzysta 5000 osób (NDAP 2016). Podsumowując działalność archiwów państwowych w ciągu ostatnich 10 lat nie sposób oprzeć się wrażeniu, że digitalizacja w polskim wydaniu to nie tylko efekt postępu technologicznego. To przede wszystkim wynik rozwoju społeczeństwa, dostosowywania się do zachodnich standardów, otwarcia się instytucji państwowych na obywatela. Co ciekawe nastąpiła reakcja zwrotna – obywatele otworzyli się na archiwa (o nowym modelu użytkownika zob. np. Biernat 2015). Żadna akcja promocyjna nie przyniosłaby tak dobrych rezultatów.

Bibliografia

- AP Poznań (Archiwum Państwowe w Poznaniu) (2006). Akta Braci Czeskich, <http://www.wbc.poznan.pl/publication/34865> [dostęp: 19.05.2016].
- Biernat A. (2015). *Komputeryzacja a digitalizacja w archiwach państwowych w Polsce*. W: R. Leśkiewicz, A. Żaglińska (red.), *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach (Symposia Archivistica, t. II)*. Warszawa, s. 23–36.
- Bojarski P. (2009). *Archiwum Państwowe ma 140 lat*, [online:] http://poznan.wyborcza.pl/poznan/1,36001,7121571,Archiwum_Panstwowe_ma_140_lat.html [dostęp: 19.05.2016].
- Dudek P., Kowalska A. (red.) (2010). *Narodowe Archiwum Cyfrowe. Wizja, projekt, ludzie*, Warszawa.

- Krawczuk W. (2015). Wystąpienie Dyrektora Archiwum Narodowego w Krakowie dr. hab. Wojciecha Krawczuka podczas zebrania krakowskiego oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich dnia 28.10.2015 r.
- Krystek H. (b.d.). *Digitalizacja materiałów archiwalnych w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, [online:] www.poznan.ap.gov.pl [dostęp: 19.05.2015].
- Krystek H. (2004). *Efekty działalności zespołu „Informatyka i archiwa” i ich wpływ na opracowanie zasobu*, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/referyaty/henryk_krystek.pdf [dostęp: 20.12.2016].
- MKiDN (2008). Rozporządzenie MKiDN z dnia 6 II 2008 r. w sprawie zmiany nazwy i zakresu działania Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, Dz. U. 2008, nr 29, poz. 167.
- MKiDN (2009). *Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020*, [online:] [http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDigitalizacja/Program digitalizacji 2009–2020.pdf](http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDigitalizacja/Program%20digitalizacji%202009-2020.pdf) [dostęp: 19.05.2015].
- NAC (b.d.). *Misja NAC*, [online:] <http://www.nac.gov.pl/instytucja/misja-nac-2/> [dostęp: 20.12.2016].
- NDAP (2000). Zarządzenie nr 4 NDAP z dnia 18 maja 2000 r. w sprawie organizacji udostępniania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, [online:] <https://www.archiwa.gov.pl/pl/706-akty-normatywne-naczelnego-dyrektora-archiwow-panstwowych> [dostęp: 19.05.2016].
- NDAP (2005a). Decyzja nr 5 NDAP z dnia 16 III 2005 r. w sprawie powołania zespołu naukowego pod nazwą „Informatyka i Archiwa”, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/decyzja_nr5_NDAP_16marca2005.pdf [dostęp: 19.05.2016].
- NDAP (2005b). Decyzja NDAP nr 25 z dnia 30 grudnia 2005 r. w sprawie standardów sporządzania cyfrowych kopii materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/dec_25_2005.pdf [dostęp: 26.09.2016].
- NDAP (2008). *Kwaśny papier*, [online:] http://archiwalna.archiwa.gov.pl/konserwacja/konserwacja-archiwaliow/3226-kwany-papier.html?lang=pl&template=archiwa_home [dostęp: 26.09.2016].
- NDAP (2010). *Strategia Archiwów Państwowych na lata 2010–2020*, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/Strategia_archiwow_panstwowych_na_lata_2010-2020.pdf [dostęp: 19.05.2016].
- NDAP (2011a). Zarządzenie nr 13 NDAP z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/files/zarzadzenia_NDAP/zarz13_2011.pdf [dostęp: 19.05.2016].
- NDAP (2011b). Zarządzenie nr 15 NDAP z dnia 22 grudnia 2011 r. zmieniające zarządzenie w sprawie organizacji udostępniania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/nawela_dostep_bis-2.pdf [dostęp: 19.05.2016].
- NDAP (2012). Decyzja nr 1 NDAP z dnia 12 I 2012 r. w sprawie powołania, zakresu i trybu działania oraz składu osobowego Rady do spraw informacji i digitalizacji, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/Decyzja_nr_1_z_2_01_2012.pdf [dostęp: 19.05.2016].
- NDAP (2013). Zarządzenie nr 4 NDAP z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie organizacji udostępniania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/Zarzadzenie_nr_4_NDAP_z_dnia_1_lutego_2013_r.pdf

- www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/zarzadzenie_nr_4.pdf [dostęp: 19.05.2016].
- NDAP (2015a). Statut Narodowego Archiwum Cyfrowego, [online:] <https://www.bip.ap.gov.pl/plik.php?id=55536&wer=1> [dostęp: 20.12.2016].
- NDAP (2015b). Zarządzenie nr 14 NDAP z dnia 31 sierpnia 2015 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/zarz_14-2015.pdf [dostęp: 20.12.2016].
- NDAP (2016). *Digitalizacja Zasobu Archiwów Państwowych*, [online:] <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/digitalizacja/digitalizacja-zasobu-archiwow-panstwowych> [dostęp: 26.09.2016].
- Niestrój H. (2016). *Racjonalizacja pracy archiwisty. Próba modelowego przedstawienia archiwisty połowy XXI wieku*. W: D. Drzewiecka, B. Drzewiecki (red.), „Archiwista cyfrowy” i infobroker – kształcenie, sylwetka. Kraków, s. 25–39.
- Polska (1994). Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. 1994, nr 24, poz. 83.
- Polska (1997). Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych, Dz. U. 1997, nr 133, poz. 883.

Digitalisation and Publishing Digitized Archive Materials in Polish National Archives – Evolution of Politics and Legal Regulations

Abstract

Polish state archives are, in principle, conservative institutions, skeptical towards new trends and technological advances. Taking into account the nature, the unique character of stored archival fonds, as well as traditional, user model connected with this field of study, such attitude seemed justified. However, until now the basic and the most commonly accessed type of copy of the most precious archival material has been the microfilm which, to a significant extent, limits the user group. The policy of the archives regarding digitalization of the archived data was changed several years ago due to bottom-up guidelines. The National Archives Strategy for 2010–2020, developed by the Polish State Archive Head Office, required of the said institutions to open up to informational needs of citizens, withdrawal from the model of a strict scientific institution, that is hermetic and archaic, and one of the ways to change its character is to make the archival fonds available online. These guidelines assume constant, annual increase in scan numbers, but they also they the character (origin) of the archival fonds which are to be digitalized first, in order to meet the expectations of the most numerous groups of users.

Key words: state archives, state archival fonds, development strategy, digitalization of archives materials